

Μνήμων

Τόμ. 38, Αρ. 38 (2021)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΥΛΙΟΣ, Αναζητώντας την ειρήνη εν μέσω πολέμου: Η οθωμανική διπλωματική δραστηριότητα κατά το έτος 1685 και ο ρόλος του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου ● ΣΠΗΡΟΣ Ν. ΓΑΣΤΡΑΤΟΣ, Νησί της Αφροδίτης ή νησί του Διονύσου; Η αγροτική οικονομία των Κυθέρων σύμφωνα με την οθωμανική απογραφή του 1715 ● ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΜΟΪΡΑΣ, Οι οθωμανικές προσλήψεις της Σερβικής και της Ελληνικής Επανάστασης: Μια απόπειρα τυπολογίας ● ΜΙΧΑΗΛ ΣΑΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ – ΑΝΤΩΝΗΣ ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΥ, Βαδίζοντας προς τη μάχη ανάποδα: Οι πολιτικές αντιλήψεις του 1821 και η Εποχή των Επανάστασεων ● ΒΑΣΙΛΗΣ ΓΟΥΝΑΡΗΣ, Πειρατεία, περιπλανήσεις και έρωτας στις ακτές της Χαλκιδικής: Μια οριενταλιστική μικροϊστορία εν έτει 1830 ● ΜΑΡΙΑΝΘΗ Φ. ΠΑΛΑΖΗ, Επιστημονικός πατριωτισμός και κοινωνική συνοχή στα συγγράμματα υγιεινής του Σπυρίδη Αρχιγένους ● ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΑΣΙΔΑΣ, Διερευνώντας τη θεσσαλική γαιοκτρία 1881-1900 ● ΔΕΣΠΩ ΚΡΙΤΣΟΠΑΚΗ, Η ιστορία της ομαδικής ψυχοθεραπείας στην Ελλάδα (1960-1980) ● ANNA MARIA ΣΙΧΑΝΗ, «Τα τεχνικά μέσα». Τεχνολογίες αναπαραγωγής και αποθήκευσης κειμενικών τεμνηρίων και ιστοριοφιλολογική έρευνα στη μεταπολεμική Ελλάδα: Η περίπτωση του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΒΥΡΩΝ ΑΝΤΩΝΙΔΗΣ – ΤΑΣΙΑΡΧΗΣ ΚΟΛΙΑΣ – ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΥΤΖΑΚΙΩΤΗΣ – ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΒΑΝΟΣ – ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΟΠΗΣ – ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΕΡΜΑΝΟΣ, Ιστορική έρευνα και νέες τεχνολογίες: Προβληματισμοί και προκλήσεις με αφορμή την προσδιάταξη αποτύπωση του πύργου της Ουρανούπολης

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Εκδόσεις για το 1821. Μια πρώτη αποτίμηση: Χρήστος Λούκος, Αλεξάνδρα Σφοίνη, Έλλη Δρούλια ως Γεωργία Γκότση, Παναγιώτης Ελ. Γκεντί, Δημήτρης Αγγελής-Δημάκης, Υβόν Κοσμά, Χρήστος Δεσσύλας

38

ΑΘΗΝΑ 2021

«ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ»

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΣΦΟΙΝΗ

doi: [10.12681/mnimon.38256](https://doi.org/10.12681/mnimon.38256)

Copyright © 2024

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΦΟΙΝΗ Α. (2024). «ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ»: Κώστας Παπαηλιού – Αναστασία Τσαγκαράκη, Ο Κατάλογος των Φιλελλήνων του Ερρίκου Φορνέζη, Αθήνα, Εκδόσεις Παρισιάνου, 2021· Γουλιέλμος Μπαρτ – Μαξ Κέριχ-Κορν, Η Εποχή των Φιλελλήνων. Με αναλυτικό κατάλογο των Ευρωπαίων και Αμερικανών Φιλελλήνων, εισαγωγή-επιμέλεια Κώστας Παπαηλιού, Αθήνα, Εκδόσεις Παρισιάνου, 2021· Αναστασία Τσαγκαράκη, Οι Γάλλοι Φιλέλληνες στον Αγώνα της ανεξαρτησίας. Η συμβολή των Γάλλων στην οργάνωση του ελληνικού τακτικού στρατού κατά την περίοδο 1821-1831, Αθήνα, Εκδόσεις Παρισιάνου, 2021. *Μνήμων*, 38(38), 264-267.

<https://doi.org/10.12681/mnimon.38256>

«ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ»

Κώστας Παπαηλιού – Αναστασία Τσαγκαράκη, *Ο Κατάλογος των Φιλελλήνων του Ερρικού Φορνέζη*, Αθήνα, Εκδόσεις Παρισιάνου, 2021, 402 σ.

Γουλιέλμος Μπαρτ – Μαξ Κέριχ-Κορν, *Η Εποχή των Φιλελλήνων. Με αναλυτικό κατάλογο των Ευρωπαίων και Αμερικανών Φιλελλήνων*, εισαγωγή-επιμέλεια Κώστας Παπαηλιού, Αθήνα, Εκδόσεις Παρισιάνου, 2021, 485 σ.

Αναστασία Τσαγκαράκη, *Οι Γάλλοι Φιλέλληνες στον Αγώνα της ανεξαρτησίας. Η συμβολή των Γάλλων στην οργάνωση του ελληνικού τακτικού στρατού κατά την περίοδο 1821-1831*, Αθήνα, Εκδόσεις Παρισιάνου, 2021, 221 σ.

Ο φιλελληνισμός υπήρξε ένα πολυσύνθετο φαινόμενο που εκφράστηκε με πολλούς τρόπους κατά την Ελληνική Επανάσταση.¹ Μια από τις σημαντικές εκφάνσεις του, στην οποία έχει εγκύψει η έρευνα,² ήταν η κινητοποίηση εθελοντών για να πολεμήσουν στο πλευρό των Ελλήνων. Τα κίνητρά τους ήταν ποικίλα, από τον ιδεαλισμό και την αρχαιολατρία των Γερμανών φοιτητών, τον επαναστατικό ενθουσιασμό των απανταχού φιλελευθέρων, ως την αναζήτηση βιοπορισμού των άνεργων βετεράνων των Ναπολεόντειων Πολέμων, την υπαρξιακή κρίση, ακόμη και τον τυχοδιωκτισμό ορισμένων. Στους χίλιους διακόσιους περίπου έχει υπολογιστεί ο αριθμός των ατόμων που πήραν μέρος στις πολεμικές επιχειρήσεις, κυρίως Γερμανοί, Γάλλοι, Ιταλοί και Άγγλοι, πολλοί από τους οποίους απογοητεύθηκαν από τις σκληρές συνθήκες της νεοελληνικής πραγματικότητας και τις περιέγραψαν στα απομνημονεύματά τους, ή ακόμα έχασαν τη ζωή τους στα πεδία των μαχών και ηρωοποιήθηκαν αργότερα ως συμπαραστάτες ενός εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα.

Με την ευκαιρία της επετείου των 200 χρόνων από την Ελληνική Επανάσταση οι Εκδόσεις Παρισιάνου ανέλαβαν το έργο της έκδοσης πηγών καθώς και άλλων επιστημονικών εργασιών σχετικών με τους φιλέλληνες. Στη σειρά «Φιλελληνική Βιβλιοθήκη», την οποία επιμελείται ο Κώστας Παπαηλιού, περιλαμβάνονται βιβλία για φιλέλληνες, τα οποία για πρώτη φορά γίνονται προσιτά στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό: κατάλογοι με βιογραφικά στοιχεία, απομνημονεύματα και μαρτυρίες φιλελλήνων. Η σειρά έχει σκοπό να καλύψει τα χρόνια του Αγώνα αλλά και εκείνα

1. Βλ. συνοπτικά Λουκία Δρούλια, «Ο Φιλελληνισμός. Φιλελεύθερο και ριζοσπαστικό πολιτικό κίνημα», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, επιμ. Βασίλης Παναγιωτόπουλος, τ. 3, *Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-1832. Ο Αγώνας της Ανεξαρτησίας και η ίδρυση του ελληνικού κράτους*, Αθήνα 2003, σ. 267-286.

2. Βλ. ενδεικτικά Hervé Mazurel, *Vertiges de la guerre. Byron, les philhellènes et le mirage grec*, Παρίσι 2013· Άννα Καρακατσούλη, «Μαχητές της Ελευθερίας» και 1821. *Η Ελληνική Επανάσταση στη διεθνή της διάσταση*, Αθήνα 2016.

του ελληνικού κράτους. Μέχρι στιγμής έχουν εκδοθεί τρία βιβλία.

Το πρώτο βιβλίο της σειράς περιλαμβάνει την έκδοση ενός καταλόγου φιλελλήνων, τον οποίο συντάξε ο Ελβετός φιλέλληνας Ερρίκος Φορνέζης (Henri Fornèsy, 1803-1872). Όπως εκθέτει ο Κώστας Παπαηλιού στην εμπεριστατωμένη εισαγωγή του, ο Φορνέζης ήλθε στην Ελλάδα το 1828, για να προσφέρει τις υπηρεσίες του, με συστατική επιστολή του συμπατριώτη του, επίσης φιλέλληνα, Εϋνάρδου προς τον Καποδίστρια. Πολέμησε στη μάχη της Ναυπάκτου. Στη συνέχεια εργάστηκε ως ανταποκριτής του ξένου τύπου και ως ειδικός γραμματέας του στρατηγού Δημητρίου Καλλέργη· αργότερα διορίστηκε προϊστάμενος στο τμήμα ξένης αλληλογραφίας του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας και μετέφρασε στα γαλλικά την *Ιστορία του τακτικού στρατού*

της Ελλάδος του Χρήστου Βυζάντιου. Για τη σύνταξη του καταλόγου συνεργάστηκε με τον Ιλαρίωνα Τουρέ (Auguste Hilarion Touret, 1797-1857), Γάλλο συνταγματάρχη, που κατετάγη το 1825 στο Ιππικό σώμα του Φαβιέρου και δημιουργό του Μνημείου των Φιλελλήνων στο Ναύπλιο, στο οποίο χαράχθηκε αρχικά ο κατάλογος, το 1845. Κατόπιν ο Φορνέζης συντάξε έναν δεύτερο κατάλογο, που στηρίζεται σε αυτόν του Τουρέ, αλλά παρέμεινε ανέκδοτος. Ο δεύτερος κατάλογος του Φορνέζη με νέες προσθήκες δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στην εφημερίδα *Εβδομάς* το 1884, σε μετάφραση της Καλλιόπης Μαράτου-Καμπούρογλου, και στη συνέχεια, το 1957, με τίτλο «Το Μνημείο των Φιλελλήνων» στη συλλογή *Απομνημονεύματα Αγωνιστών του '21*, με επιμελητή τον Εμμανουήλ Πρωτοψάλτη. Στην πραγματικότητα ο κατάλογος αποτελεί μέρος της γαλλικής μετάφρασης του έργου του Βυζάντιου («Histoire du corps régulier de la Grèce, depuis sa première organisation en 1821 jusqu'en 1832»), η οποία παρέμεινε ανέκδοτη και σήμερα απόκειται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος. Πρόκειται για τον πιο συγκροτημένο και τεκμηριωμένο κατάλογο των φιλελλήνων που έδρασαν κατά την Ελληνική Επανάσταση, ο οποίος περιέχει 423 συνολικά ονόματα με βιογραφικές και ιστορικές σημειώσεις από το 1821 μέχρι το 1860. Η νέα έκδοση περιλαμβάνει την εκ νέου μεταγραφή και μετάφραση στη νέα ελληνική, από την Αναστασία Τσαγκαράκη, όλων των χειρογράφων του Φορνέζη που σχετίζονται με τους φιλέλληνες, δηλαδή τον αρχικό κατάλογο και το «Μνημείο των Φιλελλήνων», καθώς και τη μεταγραφή του πρωτότυπου γαλλικού χειρογράφου του «Μνημείου». Στο Παράρτημα δημοσιεύονται έγγραφα και τεκμήρια σχετικά με τον Φορνέζη.

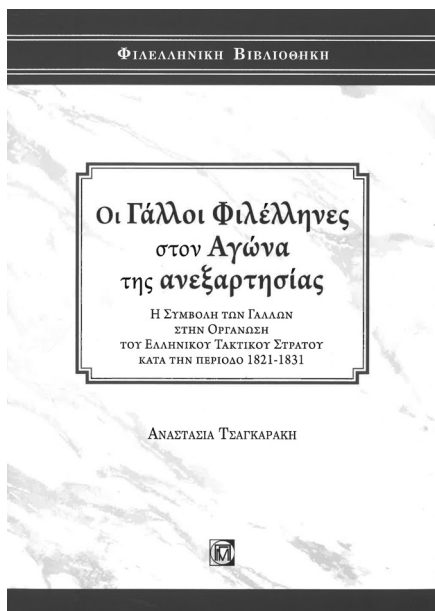
Το δεύτερο βιβλίο της σειράς είναι η έκδοση του έργου των Γουλιέλμου Μπαρτ

(Wilhelm Bart, 1856-1940) και Μαξ Κέριχ-Κορν (Max Kehrig-Korn, 1887-1971) *Die Philhellenzeit (Η Εποχή των Φιλελλήνων)*, σε μετάφραση του Κώστα Παπαηλιού και με κατατοπιστική εισαγωγή. Ο Μπαρτ έφτασε στην Αθήνα το 1873, μετά από πρόσκληση του Γερμανού προξένου Karl Wilberg, για να αναλάβει τη διεύθυνση του βιβλιοπωλείου του και στη συνέχεια ίδρυσε, σε συνεργασία με τον Emil von Hirst, εκδοτικό οίκο και βιβλιοπωλείο, όπου εκδόθηκε το πρώτο εγκυκλοπαιδικό λεξικό, στο οποίο συνεργάστηκαν πολλοί Αθηναίοι λόγιοι γερμανικής καταγωγής, ενώ το 1901 συνεργάστηκε με τον βιβλιέμπορο Karl Beck και το 1910 με τον Ελευθερουδάκη. Ο Μπαρτ το 1901 αναγορεύτηκε διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Αθηνών, είχε πλούσιο εκδοτικό και συγγραφικό έργο και ήταν μέλος της Αρχαιολογικής Εταιρείας και του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου. Ο Κέριχ-Κορν ήταν λιθογράφος και φιλόλογος με πολυσχιδή δραστηριότητα. Το 1937 γνωρίστηκε με τον Μπαρτ, ο οποίος είχε εν τω μεταξύ γράψει το *Die Philhellenzeit*, και συνέχισε την έρευνα για τους φιλέλληνες επί 22 χρόνια. Το έργο, το οποίο περιέχει πληροφορίες για περισσότερους από 800 φιλέλληνες, εκδόθηκε το 1960 στο Μόναχο ως τρίτος τόμος της επιστημονικής σειράς του Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων της Στουτγάρδης.

Το τρίτο βιβλίο της σειράς «Φιλελληνική Βιβλιοθήκη» είναι η μετάφραση του ηλεκτρονικού βιβλίου της Αναστασίας Τσαγκαράκη *Les Philhellènes français dans la lutte de l'Indépendance grecque*, το οποίο βασίστηκε σε μεταπτυχιακή εργασία της συγγραφέως, που εκπονήθηκε το 2011 στο Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΕΚΠΑ. Το βιβλίο μελετά τη συμβολή των Γάλλων στην οργάνωση του ελληνικού τακτικού στρατού κατά την περίοδο 1821-1831. Επιχειρεί, παράλληλα, τη συστηματική καταγραφή όλων των Γάλλων αξιωματικών που έδρασαν στον ελληνικό στρατό ξηράς κατά την Επανάσταση μέχρι και τη δολοφονία του Καποδίστρια. Η μελέτη χωρίζεται σε δύο κυρίως μέρη. Στο πρώτο μέρος εξετάζεται η οργάνωση του στρατού από το 1821 ως το 1824, περίοδο που η έλευση των πρώτων Γάλλων εθελοντών ήταν αποτέλεσμα αυθόρμητης πρωτοβουλίας και όχι οργανωμένης δράσης, καθώς και οι ενέργειες του Δημήτριου Υψηλάντη και του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου για τη συγχρότηση και εκπαίδευση τακτικών σωμάτων. Στο δεύτερο μέρος εξετάζεται η οργάνωση του στρατού από το 1825 ως το 1831, όταν η δράση των φιλελλήνων αξιωματικών έλαβε συντονισμένη μορφή, κατ' αρχάς το 1825 με την άφιξη του συνταγματάρχη Φαβιέρου που εφάρμοσε γαλλικούς στρατιωτικούς κανονισμούς, και στη συνέχεια το 1828, επί Καποδίστρια, με το γαλλικό εκστρατευτικό σώμα της Πε-

Τα τρία βιβλία της σειράς αποτελούν αξιόλογες συμβολές στην ιστορία του φιλελληνισμού και χρήσιμο βοήθημα σε όσους ασχολούνται με το φαινόμενο αλλά και ευρύτερα. Ευχής έργο να συνεχίσει η «Φιλελληνική Βιβλιοθήκη» να εμπλουτίζεται με νέους τίτλους και μετά το πέρας της επετείου.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΣΦΟΙΝΗ

Χρίστος Λάνδρος, *Αρχείο Σαμιακής Επανάστασης 1821*, Απόπλους, χ.π., Απρίλιος 2021, 507 σ.

Η επέτειος της συμπλήρωσης 200 χρόνων από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, μιας περιόδου υψηλών εντάσεων αλλά και μεγάλων προσδοκιών, ήταν μια πολύπλευρη πρόκληση για την υπόθεση της διάσωσης της συλλογικής και ατομικής μνήμης και της ανάδειξης των πηγών. Ήταν –και μάλλον παραμένει– μια ευκαιρία απογραφής και τακτοποίησης εκκρεμοτήτων που συνδέονται με την ίδρυση του σύγχρονου ελληνικού κράτους. Ζητούμενα ήταν ο εντοπισμός φορέων και προσώπων που διαθέτουν άγνωστες ή παραγνωρισμένες χειρόγραφες πηγές, η κατάρτιση καταλόγων αρχειακών συνόλων και η δημοσιοποίησή τους, είτε έντυπα είτε διαδικτυακά είτε σε συνδυασμό και των δύο μέσων, με έναν νέο υβριδικό τρόπο, όπου το ένα μέσο να συμπληρώνει το άλλο. Με βοήθημα τους καταλόγους, την κατά το δυνατόν εξαντλητική αποτύπωση, το επόμενο βήμα θα ήταν να υπάρξει πλατιά συμμετοχή αυτών των φορέων και των προσώπων, από την οποία θα τεθούν οι προτεραιότητες, ώστε να διατυπωθεί ένα συντονισμένο εθνικό πρόγραμμα

λοποννήσου υπό τον στρατάρχη Μαιζών. Η Τσαγκαράκη παρακολουθεί συστηματικά τον ρόλο των Γάλλων στην οργάνωση του τακτικού στρατού, τη συμμετοχή τους στις πολεμικές συγκρούσεις, τις φιλοδοξίες και τις απογοητεύσεις τους, τις αντιπαλότητες μεταξύ πολιτικών και στρατιωτικών, τακτικών και ατάκτων. Παράλληλα, την απασχολεί η ίδρυση των στρατιωτικών σχολών, η στρατιωτική νομοθεσία, οι κανονισμοί και ο οπλισμός, τα οποία έφεραν γαλλικά χαρακτηριστικά. Η άφιξη του Όθωνα σήμανε το τέλος της οργάνωσης του ελληνικού στρατού από τους Γάλλους και την αρχή μιας νέας εποχής, κατά την οποία τη συγκρότηση του βασιλικού στρατού ανέλαβαν Βαυαροί αξιωματικοί, εντούτοις η επιρροή του γαλλικού στρατιωτικού πνεύματος έμελλε να διατηρηθεί επί μακρόν.